

4. Юрчук Г. Мережа Інтернет – сучасний канал і середовище надання фінансових послуг // Вісник НБУ. – 2002. – № 7. – С. 52-58.

5. Закон України "Про банки і банківську діяльність". – К. : Вид-во "Ін Юре", 2006. – 520 с.

6. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12 липня 2001 р. № 2663-III.

УДК 65.011.44.01:658.0

Аспір. В.О. Гетьманський¹ – Львівська КА

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено основні концепції ефективності функціонування підприємств. Розділено концепції на два основоположних види та виявлено спільні риси в трактуванні ефективності в умовах ринкової економіки вітчизняними та зарубіжними вченими. Встановлено, що економічна природа ефективності є комплексним відображенням кінцевих результатів використання засобів економічної діяльності і робочої сили за певний період часу (у зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін – продуктивність системи виробництва і обслуговування, під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) під час виробництва різноманітних товарів та надання послуг.

Ключові слова: ефективність, результативність, X-ефективність, ефективність Парето, ефективність Калдора-Хікса, алокативна ефективність, дистрибутивна ефективність, динамічна ефективність, продуктивна ефективність, корисна максимізація, ефект.

Post-graduate V.O. Get'mansky – L'viv commercial academy

Economic nature and theoretical essence of enterprise's functioning efficiency

Conducted the research of basic conceptions of efficiency of functioning of enterprises. All conceptions are parted on two fundamental kinds that differ in interpretation of efficiency in the market economy by domestic and foreign scientists. It is set that economic nature of efficiency is the complex reflection of end-point of the use of facilities of economic activity and labour force for certain period of time (in foreign countries with the developed market economy for the lineation of effectiveness of manage use other term - productivity of the system of production and service, under which understand the effective use of resources (labour, capital, earth, materials, energy, information) during the production of various commodities and grant of services.

Keywords: efficiency, effectiveness, X-efficiency, efficiency of Pareto, efficiency of Kaldor-Hicks, alokative efficiency, distributive efficiency, dynamic efficiency, productive efficiency, maximization, effect.

Вступ. У 90-х роках ХХ ст. Україна вибрала шлях до побудови принципово нових для країни економічних відносин. Виникла постійна потреба в демократизації основ суспільного розвитку, пошуку прогресивних для країни чинників розвитку, формування нових принципів економічної діяльності та впровадження засобів контролю за економічним розвитком. Але за роки незалежності показники ефективності в країні значно погіршали: зменшилися обсяги виробництва, знизилася його рентабельність, різко скоротилися інвестиції. У період економічної кризи підприємства намагалися досягти збільшення

¹ Наук. керівник: доц. О.І. Іляш, канд. екон. наук – Львівська КА

прибутків не за допомогою ретельного економічного розрахунку, зниження собівартості продукції, а постійним підвищенням цін на свою продукцію. Загалом цей підхід призвів до поглиблення економічної кризи.

З 2000 р. у країні відзначався початок стабілізації економіки та економічного зростання. Проте, новий етап розвитку незалежної України, розбудови її державності не ознаменувався удосконаленням економічної роботи на підприємствах. І, внаслідок поганого контролю за ефективністю фінансово-економічної діяльності, багато підприємств, зіткнувшись з економічним спадом наприкінці 2008 р., не змогли реально оцінити можливості та сформувавши дієві методи підвищення рентабельності та були змушені покинути зайнятий сегмент ринку.

Останні дослідження. Сьогодні серед науковців і практиків немає єдиного підходу щодо таких понять як ефективність та результативність. Поняття економічної ефективності віддавна притаманне економічній теорії, хоча в науковій літературі з економічної проблематики поки домінують емпіричні підходи до вивчення господарських систем. У сучасній вітчизняній і зарубіжній економічній літературі найчастіше використовують розуміння економічної ефективності як результативності функціонування цих систем.

Дослідженню поняття ефективності присвячено праці зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких: М.А. Болюх, Г.І. Башнянин, В.І. Осипов, С.Ф. Покропивний, а також низка зарубіжних: Е. Росс, К. Фіпс, Х. Лібенштейн, С.М. Шефрін, Т.С. Хачатуров, Пол Хейне, А.Д. Виварець, Л.В. Дістергефт, Д.А. Ендовіцький, М.В. Савіних, О.А. Романова, Н.М. Ратнер, Ю.В. Богатин В.А. Швандар, В.В. Ковальов, В.С. Іваницький, Л.В. Дістергефт, Е.Г. Зудов, І.А. Бланк, с. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі та інші. Більшість з них у кількісному аспекті економічну ефективність розглядають як міру результативності функціонування відповідних мікроекономічних систем [11, с. 85-86].

Е. Росс, наприклад, поняття економічної ефективності розглядає не тільки у контексті загальної економічної теорії та мікроекономічних ринкових систем, але також як об'єкт досліджень у теорії управління господарськими системами і одне з ключових понять таких економічних дисциплін, як корпоративне управління та операційний менеджмент. У менеджменті поняття економічної ефективності має суто прикладний характер і найчастіше пов'язується з концепцією майбутніх грошових потоків і їх дисконтуванням до теперішньої вартості. Іншими словами, будь-яку компанію розглядають як актив, здатний генерувати грошові потоки [18, с. 24].

Але, оскільки грошові потоки у майбутньому неможливо точно виміряти, ця концепція останнім часом зазнає дедалі більшої критики. Спадкоємницею концепції грошових потоків є концепція так званого "ланцюга ефективності". Ця теорія є своєрідним продовженням ідеї Портера про ланцюг доданої вартості, але, на відміну від нього, також охоплює витрати. Обґрунтуванням цього підходу є те, що кожен результат має свою першопричину, пізнання якої, дає змогу впливати на майбутній результат. Як наслідок, результати діяльності будь-якої компанії породжуються відповідними бізнес-процесами, тобто її повсякденною діяльністю [14, с. 149-160; 15, с. 180-182].

Більшість економічних та фінансових словників трактують ефективність, як відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, які визначаються відношенням ефекту, результату до витрат, що зумовили та забезпечили його отримання [1].

На макроекономічному рівні економічну ефективність розглядають як результативність економічної системи, що виражається відношенням корисних кінцевих результатів її функціонування до витрачених ресурсів. Інтегральний показник ефективності, який формується на різних рівнях економічної системи, є підсумковою характеристикою функціонування національної економіки. З чого випливає, що економічна ефективність – це відношення проведеного продукту (ВВП) до витрат (праця, капітал, земля) мінус одиниця. До того ж, можна окремо оцінювати ефективність капіталу, ефективність праці та ефективність землі (надр) [7].

Більшість зарубіжних вчених (Х. Лібенштайн, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі) оцінюють ефективність, як зовнішнє поняття, прив'язане до ринку ресурсів, товарів і т. ін. Наприклад, Х-ефективність в економіці – концепція ефективності функціонування підприємства, яку ввів американський економіст Лібенштайн. Функціонування підприємства вважають Х-ефективним, якщо воно виробляє (реалізує) за наявних ресурсів і найкращою з доступних технологій максимально можливий об'єм продукції.

На відміну від класичної концепції аллокативної (розподільної) ефективності, Х-ефективність розглядає умови, коли ресурси не перерозподіляються в системі, а заданий набір ресурсів використовується для виробництва продукції. Вона не враховує можливість якнайкращого використання даних ресурсів в інших сферах діяльності [9, с. 392-415; 6].

Також при визначенні ефективності розподіл ресурсів враховують С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі, які стверджують, що розподіл ресурсів є ефективним у сфері виробництва, якщо неможливо перерозподілити сукупний обсяг виробництва будь-якого блага між фірмами так, щоб понизити сукупні загальногалузеві витрати виробництва даного блага. Оскільки в абсолютно конкурентній економіці граничні витрати виробництва будь-якого блага однакові для всіх виробників, то рівновага в подібній економіці є ефективною з виробництва. Таким чином, в абсолютно конкурентній економіці всі блага ефективно виробляються (ефективність виробництва) і ефективно розподіляються серед споживачів (ефективність споживання) [19, с. 176-188].

Іншим аспектом дослідження є твердження А. Салівана про те, що економічна ефективність – це використання ресурсів з метою максимізації виробництва продукції і послуг. При цьому систему (підприємство) можна назвати економічно ефективною, якщо:

- жоден не може досягти змін на виході з системи, не витративши на вході;
- більший результат може бути отриманий лише за рахунок збільшення кількості вхідних ресурсів;
- виробництво ведеться за найнижчої можливої вартості за отриману одиницю.

Відповідно, західні автори виділяють декілька змінних критеріїв економічної ефективності, які містять: ефективність Pareto, ефективність Kaldor-

Nicks, X-ефективність, алокативну ефективність, дистрибутивну ефективність, динамічну ефективність, продуктивну ефективність, оптимізацію функції соціального забезпечення, корисну максимізацію [10, с. 15; 3].

Щодо вітчизняних авторів, то багато вчених із країн СНД (тобто країн, де донедавна панувала командно-планова економіка) стверджують, що: "Ефективність – відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, визначуваний як відношення ефекту, результату до витрат, витрат, що зумовили, забезпечили його отримання" [17, с. 412]. Один з класиків у сфері теорії ефективності Т.С. Хачатуров визначає цю категорію таким чином: "Ефективністю (і соціальною, і економічною) є відношення економічного або соціального ефекту до потрібних для його досягнення витрат" [20, с. 22]. Як бачимо, здебільшого вчені з країн СНД зупиняються на визначенні ефективності як відношення, тоді як зарубіжні вчені стверджують що ефективною діяльністю можна назвати таку, за якої, виходячи з наявних ресурсів реалізується (виробляється) максимально можлива кількість продукту.

А.Д. Виварец, Л.В. Дістергефт стверджують, що у найбільш загальному сенсі, ефективність будь-якого процесу, будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети" [12, с. 5].

Таким чином розглянуті концепції (погляди) дають підставу стверджувати про відсутність в сучасних роботах і нормативних документах єдиної точки зору щодо трактування економічної природи ефективності. При цьому критикують думки інших дослідників, зокрема, – М.Н. Сміта, Г.Я. Бурштейна, В.І. Вейца, Е.Г. Лібермана, А.Н. Ковалевського, Г.А. Фельдмана, Ц.Р. Струмліна, які свідчать про відсутність єдиного підходу до категорії ефективність, понад це, часто поняття ефективність, результативність і економічність використовують як синоніми, тому потрібне їх чіткіше розмежування.

Досить змістовне та обґрунтоване трактування подали українські вчені Л.І. Шваб, В.І. Осипов та С.Ф. Покропивний, які вказують на походження слова "ефективність" від слова "ефект", яке у перекладі з латинської означає "результат". Ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовим, коли змін немає. Визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Під результатом взагалі розуміють остаточний результат (висновок), що завершує собою будь-який процес. Діяльність підприємства буде безрезультативною, якщо вона не завершується виключно вигодою для підприємства. Отже, результатом поточної діяльності підприємства є виготовлення продукції або надання послуг, які воно повинно здійснювати відповідно до його статуту [21, с. 499].

В.І. Осипов робить висновки, що ефективність підприємства – це комплексна оцінка кінцевих результатів використання необігових і обігових активів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу [16, с. 124-126].

Висновок. Отже, як бачимо з наведених поглядів, економічна природа ефективності є комплексним відображенням кінцевих результатів використання засобів економічної діяльності і робочої сили за певний період часу (у зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення ре-

зультативності господарювання використовують інший термін – продуктивність системи виробництва і обслуговування, під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) під час виробництва різноманітних товарів та надання послуг. Але економічна ефективність підприємства відображає не тільки економію, а й оптимальні пропорції між напрямками використання коштів. Саме тому помилковим є трактування ефективності як відносної категорії, оскільки відносні показники не завжди є порівняльними та скоріше винятковими є ситуації, коли на основі відносних показників ефективності (як стверджують автори з СНД) можна говорити про те, ефективно працює підприємство чи ні, оскільки не визначено шкали її оцінки.

Література

1. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/NT0000423A.
2. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dictionary.reference.com/browse/efficiency>.
3. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.en.wikipedia.org/wiki/Economic_efficiency.
4. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.en.wikipedia.org/wiki/Productive_efficiency.
5. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.readbook.com.ua/book/6/104>.
6. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ru.wikipedia.org/wiki/X-эффективность>.
7. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.ru.wikipedia.org/wiki/Экономическая_эффективность.
8. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.econlib.org/library/Enc/Efficiency.html>.
9. **Leibenstein, H.** Allocative Efficiency and X-Efficiency // *The American Economic Review*, 56 (1966). – PP. 392-415.
10. **Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin** (2003). *Economics: Principles in action*. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. – PP.15.
11. **Башнянин Г.І.** Мікроекономічні ринкові системи: метрологічні проблеми аналізу ефективності функціонування / Г.І. Башнянин, І.М. Копич, І.О. Чупик. – Львів : Вид-во "ЛКА", 2001. – 182 с. – С. 85.
12. **Выварец А.Д.** Эффективность производства: теория, методология и методика оценки / А.Д. Выварец, Л.В. Дистергефт // *Экономическая эффективность: теория, методология, практика* : сб. научн. стат. – Екатеринбург : Изд-во "УГТУ", 2000, С. 323.
13. **Економіка підприємства** (Том II) / за ред. проф. С.Ф. Покропивного. – К. : Вид-во "Хвиля-Прес", 1995. – С. 249-253.
14. **Кумар Н.** Доверие в отношениях между производителем и ритейлером / Построение цепочки создания стоимости (Серия "Классика Harvard Business Review") : пер. с англ. – М. : Изд-во "Альпина Бизнес Букс", 2007. – С. 96-129. – С. 149-160.
15. **Гелей Л.О.** Економічна ефективність як наслідок функціонування господарських систем // *Науковий вісник НЛТУ України* : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10. – С. 180-182.
16. **Осипов В.І.** Економіка підприємства : підручник. – Одеса : Вид-во "Маяк", 2005. – 724 с., с 124-126.
17. **Райзберг Б.А.** Современный экономический словарь – 2-ое изд. [исправ.] / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М. : Изд-во "ИНФРА-М", 1998. – С. 412.
18. **Росс Э.** Формула розничной торговли / Э. Росс, К. Фипс // *Вестник McKinsey*. – 2004. – № 1: Спец. вып. – С. 2-11. – С. 24.
19. **Фишер С.Ф.** Экономика : пер. с англ. – 2-ое изд. / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М. : Изд-во "Дело ЛТД", 1995. – 864 с. – С. 176-188.
20. **Хачатуров Т.С.** Эффективность капитальных вложений. – М. : Изд-во "Экономика", 1979. – С. 22.
21. **Шваб Л.І.** Економіка підприємства : навч. посібн. [для студ. ВНЗ]. – 2-ге вид. – К. : Вид-во "Каравела", 2005. – 568 с.